

Фактори впливу на формування соціальної компетентності дитячої особистості / О.О.Максимова // Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / За заг. ред.. В.Є.Литнєва, Н.Є.Колесник, Т.В.Завязун. – Житомир: «Полісся», 2016. – У 3-х ч. – Ч.ІІІ. – С.104 – 109.

E-mail: helen.maks23@mail.ru

Максимова Олена Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Житомирський державний університет ім. І.Я.Франка

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТЯЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація:** У статті здійснено аналіз поняття «соціальна компетентність» по відношенню до дитини дошкільного віку та розкрито визначальні фактори її формування (знання, діяльність, спілкування. Активність самої дитини).*

***Ключові слова:** соціальна компетентність дитини дошкільного віку, фактори впливу на формування соціальної компетентності, знання, діяльність, спілкування, активність дитини.*

Дошкільне дитинство – це період первинного становлення особистості, під час якого закладається фундамент, який слугуватиме основою для майбутніх виховних впливів і самоактуалізації дитини. Малюкосягає,щосвіт, в якому він живе, наповнений рідними і чужими людьми; поступово приходить до висновку, що з ними треба рахуватися, мирно співіснувати, спілкуватися, вміти домовлятися, взаємодіяти, надавати та отримувати допомогу тощо. Батьки та дошкільні установи здійснюють процес соціалізації (тобто введення в суспільство) дитини, передають досвід різних

моделей соціальної поведінки, допомагають сконструювати персональну систему цінностей.

У документах, які скеровують виховний процес у дошкільній ланці (Міжнародна конвенція ООН про права дитини, Закони України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Про охорону дитинства", Базовий компонент дошкільної освіти України) акцентується увага на формуванні соціальної компетентності дитини, від якої залежить доля самої дитини і, в більш широкому аспекті, суспільства в цілому.

Над проблемою соціалізації дитини працювала низка вчених: Л.Артемова, І.Бех, А.Богущ, Л.Божович, О.Кононко В.Кузь, Л.Куликова, С.Ладивір, М.Лукашевич, Т.Піроженко, Т.Поніманська, С.Якобсон. Відомі дитячі психологи Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло визначають методологічні підходи до розв'язання питання формування соціальної компетентності дошкільників. У дослідженнях К. Абромса, М. Єфименка, В. Кузьменко, Є. Раєвської розглядаються форми, методи, технології розвитку соціальної компетентності.

Мета нашої статті полягає в аналізі поняття «соціальна компетентність» по відношенню до дитини дошкільного віку та розкритті визначальних факторів її формування.

Науковці означають компетенцію як загальну здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які надбані завдяки навчанню (В. Кальней, А.Мудрик, С. Шишов та ін.). Також зустрічаємо таке тлумачення компетенції: це коло питань, у яких хто-небудь достатньо обізнаний, або в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід, або здатність виконувати будь-яке завдання, або робити що-небудь [2]. А.В. Хуторський розглядає дефініцію "компетенція" як сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задають певне коло предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них [5].

З сукупності компетенцій складається компетентність, під якою, як констатує К.Крутий, частіше за все розуміють інтегральну якість особистості, що виявляється в загальній здатності та готовності її до діяльності, заснованої на знаннях та досвіді, які привласнені в процесі навчання і соціалізації, зорієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності. На думку професора А.М. Богуш, компетентність дошкільника можна окреслити як комплексну характеристику особистості, що вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль [1].

Завдання вихователів – сформувати у дитини компетентність у різних сферах. Зупинимось на соціальній компетентності дошкільника. Дане поняття (за С. Архиповою, М. Докторович, О. Кононко) розуміється як цілісна динамічна структура, складне, багатоконпонентне, багаторівневе, поліфункціональне утворення, яке має значну кількість дефініцій описового характеру, що різняться за обсягом, складом та структурою. Виявляється соціальна компетентність у спілкуванні, взаєминах та діяльності. Дослідниця у галузі дошкільної педагогіки Т. Поніманська розглядає соціальну компетентність дитини як відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки [4]. На думку Н.Гавриш, соціальна компетентність дитини є інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості.

Завдання щодо даного напрямку роботи проголошуються Базовим компонентом дошкільної освіти, Коментарем до нього, де акцентується увага на ідеї розширення світогляду дитини, її соціалізації, формуванні бажання та вміння розширювати свій соціальний досвід.

Розглянемо фактори, від яких найбільше залежить формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку. Уявлення дитини про

соціальний світ формуються на основі знань, які вона отримує. Знання можуть виконувати різні функції:

1. Інформативну - тобто знання несуть в собі інформацію про різні сторони соціальної дійсності. Значення даної функції полягає в тому, що дитина починає орієнтуватися в навколишньому світі.

Інформативність об'єктивна належить знанню, тобто будь-яке знання інформативне. Проте в суб'єктивному сенсі, тобто для кожної окремої людини, поняття інформативності неоднозначне: для одного дане знання є інформативним, а для іншого — ні. Наприклад, для дитини двох років знання про те, що тварина, яку він бачить в своєму будинку, називається собакою, є інформативним. Для дитини п'яти років ці ж знання вже не несуть в собі нову інформацію, тобто для неї вони неінформативні.

Це залежить від характеру соціального досвіду індивіда, від того, які знання про явище, що вивчається, вже є у людини, від рівня розвитку пізнавальних інтересів, що створюють ситуацію відвертості до інформації, тобто людина з розвиненими пізнавальними інтересами готова до прийняття нової інформації більшою мірою, ніж дитина з низьким рівнем пізнавальних інтересів. Для кожної людини існують нижчий і вищий поріги інформативності знань. Нижчий поріг — це межа, за якою дитині про предмет або явище все відомо, це свого роду фундамент, на якому починає вишиковуватися нове знання. Вищий поріг — це планка, за якою процес пізнання важкий, оскільки знання складні для дитини даного віку. Заважає розумінню низький рівень розвитку психічних процесів або недостатність багажу раніше придбаних знань.

2. Емоціогенна функція. Інформація про соціальну дійсність, про факти, події, явища, як правило, викликає до себе у дитини якесь відношення, зачіпає не лише її розум, але і душу, викликає певні емоції. Маля переживає події, радіє їм або засмучується, дає їм моральну оцінку «добре» або «погано». Переживання інформації, а не лише її засвоєння робить знання значимими для дитини. Вплив на дитину емоціогенної функції

виявляється в інтересі до того, що вивчається, у яскравих експресивних реакціях (сміється, плаче), в проханнях багато раз повторювати (читання казки або ін.). Маля як би насолоджується враженнями, що переповнюють його, емоціями. Такий стан надзвичайно важливий для виховання соціальних відчуттів, їх розвитку. Проте тут, як і в інформативності, є свої кордони, які визначають, наскільки дитина може усвідомлювати і переживати те, що сприймає. Деякі соціальні відчуття повною мірою недоступні дошкільникові (почуття обов'язку, національної гордості, патріотизму та ін.). Не завжди діти можуть зрозуміти причину засмучення або радості дорослих, тобто вихователю потрібно пам'ятати, що дитина дошкільного віку має в своєму розпорядженні далеко не всю гамму людських відчуттів.

3. Регулювальна функція. Педагогічне завдання полягає також і в тому, щоб знання, що набуваються дітьми, не лежали мертвим вантажем, а активно служили їм у виробленні поглядів, реалізовувалися в їх поведінці, діяльності. Значить, вже у вмісті знань має бути закладена спонукальна сила до здійснення вчинку, дії. Необхідно, щоб знання були «дієво значимими» (Н. Ф. Добринін) для дитини, служили свого роду регулювальником її поведінки і діяльності. Регулятивна функція як би проектує знання на конкретні вчинки і діяльність. Звичайно, не всі знання володіють регуляторною силою. Це залежить і від вмісту знань, і від вікових і індивідуальних особливостей дітей. Одні знання можуть мати прямий вихід на діяльність і взаємини, і тоді вони стають вмістом ігор, малювання, визначають (через засвоєвані етичні норми) характер взаємин дитини з іншими дітьми і дорослими.

Є і такі знання, які не можуть бути перенесені, реалізовані в конкретній діяльності. Вони складають своєрідний багаж, перспективу розвитку (наприклад, знання про героїзм дорослих людей в період воєн).

Ще одним надзвичайно могутнім фактором соціалізації виступає діяльність. Вонає одночасно умовою і засобом, що забезпечує дитині можливість активно пізнавати навколишній світ і самому ставати частиною

цього світу; засвоювати знання, виражати своє відношення до засвоєного, набувати практичних навиків взаємодії з навколишнім світом. Оскільки кожен вид діяльності активізує різні сторони особи, то виховуючий ефект досягається при використанні в педагогічному процесі комплексу діяльностей, логічно зв'язаних один з одним (спілкування, наочна діяльність, гра, праця, вчення, художня діяльність тощо). Розглянемо діяльність як важливу умову залучення дитини до соціальної дійсності. Діяльність, особливо спільна, є свого роду школою передачі соціального досвіду. Не на словах, а на ділі дитина бачить і розуміє, як взаємодіють між собою люди, які правила і норми роблять цю взаємодію найбільш сприятливою. Дитина має можливість в процесі спільної діяльності з дорослими і однолітками спостерігати за ними в природних умовах. Важливою характеристикою діяльності є і така її особливість: в ній дитина не лише об'єкт виховання, дії. Вона стає суб'єктом цього процесу, здатним активно брати участь як у перетворенні тих предметів, що оточують, так і в самовихованні. Діяльність також забезпечує умови для формування багатьох особових якостей, які і характеризують дитину як істоту вищу, соціальну. І нарешті, діяльність служить свого роду школою відчуттів. Дитина вчиться співпереживанню, переживанню, опановує умінням проявляти своє відношення і відобразити його в різних доступних віку формах і продуктах діяльності. Ці об'єктивні характеристики можуть реалізовуватися за певних умов: соціалізації сприяє та діяльність, яка специфічна для дитинства і для кожного періоду розвитку дитини. Так, для маляти першого року життя — це спілкування і наочна діяльність, а для п'ятирічної дитини — гра. Важливою умовою є і те, що діяльність має бути змістовною, тобто її вміст повинен нести дитині якусь розвиваючу інформацію і бути для неї цікавим. Корисна також така діяльність, яка стимулює творчість.

Виокремимо наступні педагогічні завдання, які вирішуються через цілеспрямовану організовану діяльність дітей: 1) закріплення оцінок, що формуються, поглиблення знань, виховання якостей особи; 2) придбання

дитиною досвіду життя серед людей — однолітків, дорослих; усвідомлення нею важливості і необхідності оволодіння нормами і правилами взаємодії і діяльності; 3) задоволення прагнення дитини долучитися до способу життя дорослих, до участі в ньому.

З врахуванням названих вище завдань всі види діяльності дитини можна об'єднати в дві групи. До першої групи відносяться ті види діяльності, які дозволяють дитині «входити» в соціальний світ в уявному плані (гра, образотворча діяльність). Вміст і мотив подібної діяльності завжди пов'язані з реалізацією потреби дитини робити те, що в реальному житті їй недоступно. До другої групи можна віднести ті види діяльності, які дають дитині можливість залучатися до світу людей в реальному плані. Це наочна діяльність, праця, спостереження.

Особливе місце займає спілкування, яке може супроводжувати іншу діяльність або ж виступати окремою діяльністю. Спілкування об'єднує дорослого і дитину, допомагає дорослому передавати маляті соціальний досвід, а дитині — приймати цей досвід, який підноситься їй у полегшеній формі, з врахуванням рівня її розвитку. Спілкування завжди відбувається за умови взаємного бажання спілкуватися, і цей емоційний фон підсилює якість сприйняття. Спілкування здатне задовольнити всілякі потреби дитини: у емоційній близькості з дорослим, в його оцінці, в пізнанні тощо.

У дошкільному віці зароджується учбова діяльність, яка також важлива для пізнання соціального світу. В процесі навчання на заняттях дитина має можливість набувати знань під керівництвом дорослої людини, яка і організовує повідомлення знань, і контролює їх засвоєння дітьми, вносить необхідну корекцію.

Істотне навантаження в соціалізації дитячої особистості припадає на активність самої дитини, коли вона включена в процес власного «соціального будівництва». Процес самопізнання проходить інтенсивно і в певній послідовності: від вивчення себе як істоти фізичної до вивчення себе як істоти соціальної (пізнання і усвідомлення своїх відчуттів, переживань,

вчинків, думок). Психологи відзначають, що уже у ранньому віці діти виявляють цікавість до себе, свого тіла, своїх рухів, свого зовнішнього вигляду і так далі. Для ефективності процесу соціалізації важливо, щоб дитина навчилася усвідомлювати свою приналежність до людського роду, щоб вона не лише дізнавалася про себе, але і вчилася управляти своїм тілом, своїми відчуттями, своїми вчинками. Вміст роботи з дітьми, направленої на виховання інтересу до себе і «допомозі» собі у власній соціалізації, можна об'єднати в декілька груп: організм людини; відчуття, думки, уміння, вчинки; місце серед інших людей. Все це разом і допоможе дитині скласти уявлення про себе як про людину. Така робота повинна здійснюватися в більшості випадків в повсякденному житті, в процесі спостережень, педагогічних ситуацій, у вільній самостійній діяльності, як окремі завдання на заняттях образотворчою діяльністю, музичних, фізкультурних, по ознайомленню з навколишнім тощо.

Таким чином, щоб у дитини формувалась соціальна компетентність на високому рівні, що дозволить їй бути повноцінним затребуваним членом суспільства, потрібно враховувати і спеціально організовувати вплив таких факторів, як знання, різні види діяльності, в які включається дитина, самопізнання. Щодо окресленої проблеми перспективними, на наш погляд, є такі напрями дослідження, як виявлення впливу батьківського ставлення на рівень розвитку соціальної компетентності у дітей, а також наступність у формування соціальної компетентності дошкільників та молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. та ін. ; за заг. ред. Гавриш Н. В. - Луганськ : Альма-матер, 2006. - 368 с.
2. Краткий психологический словарь / Под общ.ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – С. 34-45.

3. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник. – К.: Абрис, 1998. – 448 с.

4. Соціалізація. Виховні механізми і технології / М. П. Лукашевич / : Навч.- метод. посібник. - К. : ІЗМН, 1998. - 112 с.

5. Хуторской А.В. Современная дидактика. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.